דיא אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטהעק.

לעבענסבעשרייבונגען פון בעריהמטע מעננער.

אריסטאטעל

דער פרינץ פון פילאזאפען

דאס לעבען און דיא לעהרען פון דעם גרעסטען
און טיעפסטען פילאָזאָף פון אלט גריכענלאנד.

פון

פיליפ קראַנץ.

Copyright by the International Library Publishing Company 1903.

דיא אינטערנאציאנאלע ביבליאטהעק פאבלישינג קאמפאני,
23 דואיין סט., ניו יארק.

אַריסטאָטעל.

ערשטער קאפיטעל.

זיין לעבען ביז ער איז געוואָרען לעהרער פון אלכסנדר מוקדן.

מען זאָגט, אַז זייט מענשען עקזיסטירען אויף דער ערד איז נאָך קיין מאָל ניט געבאָרען געוואָרן אַזא גרויסער זשעני (גאון) וויא אַריסטאָטעל. יעדענפאַלס איז עס זיכער, אַז קיין פילאָזאָף האט נאָך ניט געהאַט אַזאַ ברייטען און טיעפען איינפלוס אויף אַלע קולטור־פעלקער אין פערלויף פון קנאַפּע 2000 יאהר, וויא דיזער קאַלטער לאָגיקער, דיזער גרעסטער שטערן פון דער אַלט־גריכישער פילאָזאָפיע און ציוויליזאציאָן, דיזע לעבעדיגע ענציקלאָפּעדיע פון אַלע וויסענשאַפטען אין זיין צייט.

אַריסטאָטעל איז טאַקע אין אמת'ן אַ גרויסע וועלט אין איין פערזאָן, אין איין פיזיש־שוואַכען און קליינען קערפּער. מען רופט איהם: „פרינץ פון פילאָזאָפען". דיא אַראַבישע פילאָזאָפען האבען איהם גערופען: „דער אָנווייזער פון מענשליכען גייסט". דיא אידישע פילאָזאָפען האבען איהם זאָגאַר גערופען: „דער געטליכער". דער רמב"ם האָט געשריעבען, אַז דיא העכסטע מדרגה פאַר אַ מענש

איז צו פערשטעהען אַריסטאָטעל׳ס פילאָזאָפיע, נאָר דערביי האָט ער, אַלס איינער וואָס האָט גטוואָלט אָב׳טבל׳ען דיזע ריין־וועלטליכע און אויך אפיקורס׳ישע פילאָזאָפיע אין דער אידישער רעליגיאָן, צוגעזעצט: „מיט אויסנאַהמע פון דיא נביאים“.

אין מיטעלאַלטער, אפילו אין דיא פינסטערסטע צייטען פון קאַטאָליציזמוס און פון דער קריסטליכער רעאַקציאָן געגען דיא גריכישע און רוימישע „געצענדיענערס“, האָט מען אַריסטאָטעל׳ן איינפאַך פערגעטערט. גלחים האבען צוזאַמענגעפלאָנטערט דיא טהיילען פון זיינע שריפטען, וועלכע האָבען געפאַסט פאַר זייערע חקירות, מיט דעם קאַטאָליציזמוס און האָבען ניט נאָר בעטראַכטעט יעדען בוכשטאַב אין דיזע שריפטען אַזוי וויא א געטליכע אָנווייזונג, זאָנדערן האָבען נאָך פערפאָלגט אַלס אפיקורסים יעדען איינעם, וואָס האָט געוואַגט צו קריטיקירען אַריסטאָטעל׳ס פילאָזאָפיע אָדער געצווייפעלט אין דעם מינדעסטען פון איהרע פונקטען. דאס איז אַזוי ווייט געגאַנגען, אַז אפילו נאָך אין 1624 יאָהר האט דער פּאַריזער פּאַרלאַמענט ערקלערט טויט־שטראָף פאַר דיא יעניגע, וואס וועלען ארויסטרעטען געגען דער פילאָזאָפיע.

וואָרום האָט אָבער אַריסטאָטעל געהאַט אַזאַ אויסעראָרדענטליכע איינפלוס אין דער וועלט אַזאַ לאַנגע צייט?

איידער מיר וועלען ענטפערן אויף דיזע גרויסע פראַגע, וועלען מיר איבערגעבען וואָס מען וויים וועגען זיין לעבען, ערציהונג און טהעטיגקייט.

* * *

דער גרעסטער און טיעפסטער דענקער פון זיין צייט איז געבאָרען געוואָרן אין 384 יאָהר פאַר דיא קריסטליכע צייטרעכנונג אין דער שטאָדט סטאַגירא, א גריכישע קאָלאָניע אויף דעם גרענעץ פון מאַצעדאָניען. פון זיין פאָטער וויים מען נאָר, אַז ער האָט געהייסען ניקאָמאַכוס און אַז ער איז געווען דער לייב־אַרצט פון דעם מאַצעדאָניער קעניג אַמינטאַס II. אַלס אַזאַ אַנערקענטער דאָקטאָר האָט ניקאָמאַכוס אויך געמוזט זיין א געלעהרטער און רייכער מאַן. זיין זוהן האָט ער אויך געוואָלט מאַכען פאַר א דאָקטאָר, אָבער דיזען

וואונש האָט ער ניט געקענט אויספיהרען, ווייל ער איז פריה־צייטיג געשטאָרבען. אריסטאָטעל איז געבליבען א יתום, ווען ער איז אלט געווען א יאָהר 10. א פאמיליע, צו וועלכער ער איז זיין גאַנצען לעבען געבליעבען זעהר דאנקבאר, האָט איהם אדאָפּטירט און ערצויגען.

וואס ער האָט געלערנט און געטאָן ביז דער צייט, ווען ער איז געוואָרן א שילער פון דעם דאמאָלס גרעסטען גריכישען פילאָזאָף פּלאטאָן (אפלטון), וייס מען ניט. עס איז מעגליך, דאָס ער האָט געפאָלגט זיין פאָטער און האָט שטודירט מעדיצין. אז ער איז געוועזען פעראינטערעסירט אין מעדיצין און האָט זעהר פיעל געוואוסט אויך פון פארמאציע (אפטייקעריי), אין דעם קען קיין צווייפעל ניט זיין. פון זיין פאָטער האָט ער זיכער געירש'ענט א ניינונג צו מעדי־צין. יעדענפאלס וויס מען, אז ער האָט פעראינטערעסירט זיין קעניג־ליכען שילער אלכסנדר מוקדן אין מעדיצין און אז ער האָט אָנגע־שריעבען א ווערק „איבער געזונדהייט און קראנקהייטען".

נאָר אויב ער האָט ווירקליך פּראקטיצירט מעדיצין, וויא איינינע פון זיינע גריכישע ביאָגראפען האָבען עס בעהויפּטעט, דאָס קען מען ניט דערגיין אויף זיכער. דריי פון זיינע גריכישע ביאָגראפען דערצעהלען אויך, אז גלייך נאכדעם וויא ער האָט געירש'ענט דעם גאַנץ גרויסען פערמעגען פון זיין פאָטער, האָט ער זיך אָבגעגעבען צו א לעבען פון פערגניגען און האָט געהולעט אַזוי לאַנג ביז ער האָט אלעס אויס־געבראכט און איז געצוואונגען געווען צו ווערן א סאָלדאט, אום צו מאכען א לעבען. נאָר דאס סאָלדאטען־לעבען האָט איהם שנעל דער־עסען, און ער האָט זיך דאן אָבגעגעבען צו פילאָזאָפיע. עס איז שווער צו גלויבען, אז אזא טיעפער דענקענדער גייסט זאָל פיהרען א לייכ־טען און אויסגעלאסענעם לעבען אין דער יוגענד, נאָר אלעס איז מעגליך אויף דער זינדיגער וועלט, וועלכע איז פול מיט פערשיעדענע ווידערשפּריכע. יעדענפאלס איז עס גאָר איבעריג צו זאָגען, אז דער שם פון דעם פּרינץ פון פילאָזאָפען קען א האָאר ניט ליידען פון דעם, וואָס פאר א לעבען ער האָט דורכגעמאכט אין זיינע יונגע יאָהרען; אָבער אין מיטעלאלטער האָבען דיזע בעריכטען פון דיא גריכישע ביאָגראפען ניט ווייניג עגמת נפש אָנגעמאכט זיינע פער־

עהרער. דיזע פערעהרער האָבען אפילו ניט געוועלט צולאָזען, אז דער פערנעטערטער פילאָזאָף האָט זיך גאָר געקענט בעשעפטיגען מיט אזעלכע „ניעדריגע" און טאָג-טעגליכע זאכען, וויא מעדיצין און פארמאציע.

ווען אריסטאָטעל איז אָנגעקומען אין אטהען, דעם דאמאָלס־דיגען גייסטיגען צענטער פון גריכענלאנד און פון דער גאנצער אנטי־קער וועלט, אום צו ווערן פּלאטאָן'ס א שילער, וויים מען ניט פּאָ־זיטיוו. אלע זיינע גריכיישע ביאָגראפען שטימען איין, אז ער האָט פערבראכט 20 יאהר אין פּלאטאָן'ס שולע. אזוי וויא עס איז פעסטגעשטעלט, דאָס א קורצע צייט נאָך פּלאטאָן'ס טויט אין 347 יאָהר האט זיך אריסטאָטעל אָבגעטהיילט פון דיזער בעריהמטער שולע, זאָ דארף מען אָננעהמען, אז ער איז געוועזען ניט עלטער פון צוואנציג יאהר, ווען ער איז אהין אריינגעטראָטען. פּלאטאָן איז, וויא בעוואוסט, געוועזען א שילער פון סאָקראטעס, זאָ דאָס אריסטאָ־טעל האָט שליסליך איבערגענומען דיא לעהרען פון זיינעביידע גרעסטע פאָרגעננער אין גריכענלאנד.

אין פּלאטאָן'ס שולע, וואו עס האָבען זיך צוזאמענגעטראָפען דיא פעהיגסטע יונגע לייט פון גאַנץ גריכענלאנד און אויך פון אנדע־רע לענדער, האט זיך אריסטאָטעל באלד אויסגעצייכענט ניט נאָר מיט זיינע גלענצענדע פעהיגקייטען, זאָנדערן אויך מיט א זעלטענעם פלייס און מיט אן אונערזעטליכען אפּעטיט צו לעזען אלעס וואָס מען האט ביז זיין צייט אָנגעשריעבען. פּלאטאָן האָט איהם דעריבער גערופען „דער לעזער". מען מעג זאָגען, אז אריסטאָטעל האָט איבער־געלעזען דיא גאנצע ליטעראטור און אויסגעשטודירט אלע וויסענ־שאפטען פון זיין צייט.

ער איז קיין מאָל ניט געוועזען א בלינדער שילער פון פּלאטאָן'ס פילאָזאָפיע, נאָר ביז זיין לעהרער'ס טויט איז ער דאָך ניט ארויס־געטראָטען אָפען געגען איהר. נאָך זיין כאראקטער אין גייסט האָט ער ניט געקענט איינשטימען מיט אלע אויספיהרונגען פון זיין גרויסען לעהרער. ווארום ער איז פולצלונג ארויסגעטראָטען געגען פּלאטאָן'ס פילאָזאָפיע איז ניט בעקאנט. איינינע האָבען איהם בעשולדיגט אין

אונדאנקבארקייט צו זיין לעהרער, אָבער זיי האבען ניט פערשטאנען זיין זעלבסטשטענדיגען כאראקטער און טיעפע דענקונגס־קראפט. נאָר וויא דיא זאך איז ניט געווען, איז עס זיכער, אז אריסטאָטעל האָט שטענדיג געצייגט גרויס אכטונג צו זיין לעהרער אפילו ווען ער האָט איהם שארף קריטיקירט. זיין שטעלונג צו פלאטאָן און צו אלע פריהערע גריכישע פילאָזאָפען האט ער אויסגעדריקט מיט זיין בע־ריהמטע פראזע, וועלכע איז געוואָרן דער קאמפף־וואָרט פון זיין שולע: Amicus Socrates, Amicus Plato, magis amica veritas (פריינד פון סאָקראטעס, פריינד פון פלאטאָן, אָבער נאָך מעהר א פריינד פון וואהרהייט). מיט דיעזער פראזע בענוצט מען זיך געוועהנליך אין ויכוחים, אום צו צייגען גייסטיגע זעלבסטשטענדיגקייט.

אין דעם זעלבען יאָהר, ווען פלאטאָן איז געשטאָרבען, האָט אריסטאָטעל געמוזט פערלאָזען אטהען. דיא אורזאכע איז געווען א פאָליטישע. ארום דער צייט איז מאצעדאָניען זעהר שטארק געוואָרן. דער קעניג פיליפּ, אלעקסאנדער דעם גרויסען׳ס פאָטער, האָט געזוכט צו בעהערשען גאנץ גריכענלאנד און האָט אָנגעהאלטען זיינע אגענטען אין דיא וויכטיגסטע גריכישע שטעדט. אריסטאָטעל איז געווען אן אָנהענגער פון מאצעדאָניען, ניט נאָר דערפאר, ווייל ער איז דאָרט געבאָרען געוואָרן און זיין פאָטער איז געווען א קעניגליכער דאָקטאָר, זאָנדערן אויך דערפאר, ווייל ער האָט געשטרעבט צו א פעראייניגונג פון אלע קליינע גריכישע רעפּובליקען, אום צו פער־ניכטען דיא פּערסישע אימפּעריע, וואָס זיין שילער אלכסנדר מוקדן האָט נאכהער אויסגעפיהרט. דיא אטהענער רעפּובליק האָט אָבער אליין געשטרעבט צו בעהערשען גאנץ גריכענלאנד, דארום האָט מען דאָרטען געקוקט מיט בייזע אויגען אויף דיא מאצעדאָניער פארטיי. עס איז אָבער אויך מעגליך, אז אריסטאָטעל האָט פערלאָ־זען אטהען צוליעב דעם, וואָס מען האָט איהם ניט אויסגעקליעבען פאר דעם הויפּט פון פלאטאָן׳ס שולע, ווייל ער האָט ניט איינגע־שטימט מיט איהר פילאָזאָפיע.

יעדענפאלס איז ער אוועק צו זיין פריינד און אנהענגער הערע־מיאס, וועלכער איז געווען א שקלאוו און א יעוונוך (סרים) און איז

געוואָרן דער הערשער אָדער, וויא דיא גריכען האבען עס דאמאָלס גערופען, דער „טיראן" פון אטארנעאס אין קליין־אזיען. דאָרטען האָט אריסטאָטעל חתונה געהאט מיט א שוועסטער אָדער פלימעניצע פון דיעזען מערקווירדיגען מאן, וועלכער האָט זעהר טראגיש געענדיגט זיין לעבען. גלייך נאָכדעם, וויא דיזער הערעמיאס איז איבערגעגעבען געוואָרן אין דיא הענד פון זיינע טויט־פיינד, דיא פערסען, וועלכע האבען איהם ערמאָרדעט, האָט אריסטאָטעל געמוזט אנטלויפען. ער האָט זיך בעזעצט אויף דעם אינזעל לעסבאָס (מעטילען), וואו ער האָט געלעבט זעהר איינזאם. נאָר דאָרטען האָט ער ניט לאנג פער־בראכט, דען דער מאצעדאָניער קעניג פיליפּ האָט איהם איינגעלא־דען צו זיך צו ערציהען זיין זוהן, ווען עס איז בעשערט געווען אויסצופיהרען דעם הייסען וואונש פון אלע גריכען צו פערניכטען דיא דעספּאָטישע אימפּעריע פון דיא פערסען.

מען האָט בעהויפּטעט, אז ווען אלכסנדר מוקדן איז געבאָרען געוואָרן, האָט זיין פאָטער געשריעבען צו אריסטאָטעל'ן: „איך לאָז אייך וויסען, אז איך האָב א זוהן. איך דאנק דיא געטער ניט אזוי דער־פאר, וואָס זיי האָבען מיר איהם געשאָנקען, נאָר דערפאר, וואָס זיי האָבען איהם געלאָזען געבאָרן ווערן אין אריסטאָטעל'ס צייט. איך האָף, אז איהר וועט פון איהם מאכען מיין ווירדיגען נאכפאָלגער און א ווירדיגען קעניג פון מאצעדאָניען".

עס איז אָבער זעהר צווייפעלהאפט, אויב פיליפּ האָט געשריי־בען אזא בריעף צו אריסטאָטעל'ן. יעדענפאלס האָט דער פילאָזאָף, וועמעס נאָמען איז נאָך דאן ניט זעהר שטארק בעריהמט געווען, אָנגענומען צו זיין דער לעהרער פון דעם צוקונפטיגען הערשער פון אזיען. ער איז דאן אלט געווען א יאָהר 42 און זיין שילער 15 יאָהר.

צוויטער קאפיטעל.

אריסטאָטעל׳ס טהעטיגקייט אין אַטהען און זיין טויט.

זיעבען יאָהר נאכהער איז פיליפּ ערמאָרדעט געוואָרן און אלכסנדר, וועלכער איז גלייך ארויף אויפ׳ן טראָן, האָט זיך גענומען בעשעפטי־גען מיט דער אויספיהרונג פון זיין טרוים צו בעפאלען און בעזיעגען דיא פערסישע אימפעריע. אריסטאָטעל איז דאן ווידער אוועק אין אטהען, נאָר שוין ניט אלס שילער אָדער איינפאכער פילאָזאָף, זאָנ־דערן אלס גרינדער פון א נייע פילאָזאָפישע שולע, וועלכע איז בע־ריהמט אין דער געשיכטע אונטער דעם נאָמען פּעריפּאטעטישע. דיזער נאָמען קומט דערפון, וואָס זיין שולע האָט ער געגרינדעט אין דיא „פּעריפּאטאָס“ (פּראָמענאדען) לעבען אפּאָלאָן׳ס ליצעאום.

צו דער צייט, דיא וויכטיגסטע פון זיין לעבען, האָט ער שוין געהאט אויסגעארבייט זיין גאנצע פילאָזאָפיע און ער האָט זיך פלייסיג גענומען צו שרייבען זיינע בעריהמטע ווערק, פון וועלכע ליידער ניט אלע זיינען איבערגעבליבען. 13 יאָהר האָט ער פערבראכט אין אטהען אלס הויפּט פון דער פּעריפּאטעטישער שולע. ער האָט אין דער זעלבער צייט געלערנט אנדערע און געשריעבען זיינע ווערק, אין וועלכע ער האָט איבערגעגעבען אלעס וואָס מען האָט אין זיין צייט געוואוסט פון דער נאטור און פון דער מענשליכער געזעלשאפט. מען רעכענט, אז ער האָט בענוצט איינינע פון זיינע צאָהלרייכע און בעגאבטע שילער צו העלפען איהם אין זיין ריזיגער ארבייט, בעזאָנ־

דערס אין דער בעשרייבונג פון דיא חיות, פלאנצען און אלע זאכען, וואָס ער האָט צוזאמענגעקליבען.

דער לעהרער און דער שילער האָבען גלייכצייטיג דערגרייכט זייער העכסטע שטופע אויף פערשיעדענע וועגען: אריסטאָטעל אין פילאָזאָפיע און וויסענשאפט, אלכסנדר אלס דער גרעסטער קריעגס־פיהרער פון זיין צייט און אלס דער הערשער פון דער גאנצער אל־טער וועלט. מען זאָגט, אז אלכסנדר מוקדן, וועלכער האָט געליעבט און הויך געשעצט זיין לעהרער, האָט איהם געהאָלפען מיט געלט און מענשען אין אלע וויסענשאפטליכע נאכפאָרשונגען. איינינע גרי־כישע ביאָגראפען דערצעהלען, אז אלכסנדר מוקדן האָט געגעבען זיין לעהרער 800 טאלענטען זילבער (אונגעפעהר 4 מיליאָן פראנק) און האָט ארויסגעשיקט 1000 מענשען צו זוכען און צו זאמלען חיות, פלאנצען, שטיינער און איבערהויפט אלע פּראָדוקטען פון אזיען. אריסטאָטעל האָט יעדענפאלס געהאט דיא בעסטע מיטעל אין זיין צייט פאר וויסענשאפטליכע נאכפאָרשונגען און בעשרייבונגען.

דיא פריינדליכע בעציהונגען צווישען אריסטאָטעל און אלכסנדר מוקדן האָבען אָנגעהאלטען ביז 328 יאָהר, ווען אלכסנדר, וועלכער איז פערדאָרבען געוואָרן אונטער דיא אזיאטישע אומשטענדען און איז ביסלעכווייז געוואָרן א דעספּאָט נאָך דעם מוסטער פון דיא אזיאטישע מלכים, האָט געהייסען אומברייננען דעם גריכישען פילאָ־זאָף קאליסטען דערפאר, וואָס דער לעצטער האָט זיך ענטזאגט צו אנערקענען איהם פאר א גאָט. (וויא בעוואוסט האָט זיך אלכסנדר אין זיין גדלות ערקלערט פאר א גאָט און האָט געפאָדערט מען זאָל זיך בוקען צו איהם). קאליסטען איז געווען אריסטאָטעל׳ס א פלימעניק. ווען אריסטאָטעל האָט דערהערט וועגען דיזען מאָרד, איז ער זעהר אויפגעבראכט געוואָרן אויף זיין שילער.

פינף יאָהר נאכדעם איז אלכסנדר מוקדן יעשטאָרבען. זיין פּלעצליכער טויט איז אויך געווען א גרויסער קלאַפּ פאר אַריסטאָ־טעל׳ן. אין אטהען האָבען דיא געגנער פון מאצעדאָניען גלייך אויפ־געהויבען דעם קאָפּ. דער האס צו דער הערשאפט פון מאצעדאָניען, וועלכע איז אָבגעשוואכט געוואָרן צוליעב אלכסנדר׳ס זיעגען אין אזיען

— זיענען, מיט וועלכע גאַנץ גריכענלאַנד האָט נאַטירליך שטאָלצירט און זיך געפרעהט — האָט אויפגעפלאַקערט, וויא נאָר מען האָט ערהאַלטען דיא נאַכריכט פון אַלכסנדר׳ס טויט. מען האָט אָנגעפאַנגען צו פערפאָלגען דיא בעוואוסטע אַנהענגער פון מאַצעדאָניען, און אַזוי וויא אַריסטאָטעל איז — מיט רעכט אָדער אונרעכט — גערעכענט געווען פאַר אַ פריינד פון דיא מאַצעדאָניער קעניגע, האָט מען זיך אויך גענומען צו איהם. אַלע זיינע פּאָליטישע פיינד און פילאָזאָפישע געגנער האָבען זיך פערבונדען געגען איהם. מען האָט איהם פאָרגעשטעלט אַלס אַ פיינד פון דער אַטהענער רעפּובליק און פון פּאָליטישע פרייהייט און דערצו נאָך האָט מען איהם בעשולדיגט אין פעראַכטונג צו דיא געטער גראַדע וויא דעם פילאָזאָף סאָקראַטעס, וועלכער האָט צוליעב דעם געמווזט אויסטרינקען אַ בעכער מיט גיפט אין געפענגניס. מען האָט זיך געמאַכט בענוצט דערמיט, וואָס אַריסטאָטעל האָט געפייערט דעם אַנדענקען פון זיין פריינד הערמיאַס מיט זעהר גרויסע צערעמאָניעס, און מען האָט דאָס ערקלערט פאַר אַ גאָטעסלעסטערונג.

זעהענדיג, אַז מען קלייבט זיך איהם אריינצושפּאַרען אין געפענגניס און איבערצוגעבען צום געריכט, איז ער אַנטלאָפען נאָך כאַלסיס אויף דער אינזעל עבעאַ, אַ פּלאַץ, וואָס איז בעזעצט געווען פון מאַצעדאָניער סאָלדאַטען. וויא אַריסטאָטעל האָט געזאָגט, איז ער אַנטלאָפען, אום דיא אַטהענער זאָלען אַ צווייטען מאָל ניט אומברייננגען אַ פילאָזאָף. זיין פורכט פאַר דעם צאָרן פון דיא אַטהענער איז ניט געווען אומזיסט, דען דער אַרעאָפּאַג (געריכט) האָט איהם טאַקע פעראורטהיילט צום טויט.

דיזע פּאַסירונגען און דיא פאַלשע בעשולדיגונגען האָבען זעהר שטאַרק זיך אָבגערופען אויף דיא שוואַכע געזונדהייט פון דעם גרויסען פילאָזאָף. באַלד וויא ער איז געקומען אין כאַלסיס, איז ער קראַנק געוואָרן. זיין קעניגליכען שילער האָט ער איבערגעלעבט קוים איין יאָהר. מען ווייס פּאָזיטיוו, אַז ער איז אויסגעגאַנגען אין 322, ווען ער איז אַלט געווען קנאַפּע 63 יאָהר.

וועגען זיין טויט האָט מען דערצעהלט פערשיעדענע געשיכטען. אייניגע האבען בעהויפּטעט, אז ער איז בעגאנגען זעלבסטמאָרד, אָבוואָהל ער האָט קיין שום גרונד ניט געהאט צו זיין פערצווייפעלט אָדער ענטטוישט. ער איז געווען א צו קאלטער און שטרענגער פילאָזאָף, און דער צו נאָך האָט איהם קיין זאך ניט געפעהלט, אז ער זאָל מיט זיינע אייגענע הענט מאכען א סוף פון זיין לעבען, וואָס איז פול געווען מיט איבערמענשליכע טהעטיגקייט. זעהר כאראקטעריסטיש איז א מעשה, וואָס אייניגע פאָטערס פון דער קריסטליכער קירכע האָבען דערצעהלט וועגען זיין טויט. זיי האבען נעמליך בעהויפּטעט, אז ער איז אראָפּגעשפּרונגען פון א הויכען שטיין אין ים אריין אויס פער־צווייפלונג וואָס ער האָט ניט געקענט ערקלערן דיא אורזאכע פון עבע און פלוטה.

אָבוואָהל ער האָט אָנגעשריעבען, וויא מען רעכענט, 146
ווערק, דאָך איז וועגען זיין אייגענעם לעבען א וואָרט ניט געווען אין זיי. דער גרויסער פילאָזאָף האָט וועגען זיך זעלבסט גאנץ ווייניג גע־טראכט. מען וויים דארום גאַנץ ווייניג, וואס ער האָט געפיהלט און וויא ער האָט זיך נעפיהרט אין זיין פּריוואט־לעבען. דערפון קען מען נאָר עפּעס דערגיין פון דער צוואה, וואס ער האָט איבערגעלאָזען או. וואָס איינער פון זיינע ערשטע ביאָגראפען (דיאָגענעס לאערציוס) האָט קאָפּירט. דיזע צוואה צייגט, אז ער איז געווען א גוטער בעל הבית און א גוטהערציגער מענש. ער האָט איבערגעלאָזען א זוהן, א טאָכטער און א קעפּס־ווייב אונטער דער השגחה פון זיין פריינד און בעסטען שילער ניקאנאָר. איין פּונקט פון זיין טעסטאמענט לוי־טעט אזוי: „דיא קינדער פון מיינע שקלאווען זאָלען אויף קיין פאל ניט פערקויפט ווערן, נאָר זאָלען דיענען מיינע יורשים ביז זיי וועלען ערוואקסען ווערן, אום בעפרייט צו ווערן, ווען זיי האָבען עס פער־דיענט".

דיזער פּונקט צייגט אויך, אז אריסטאָטעל האָט געהאט שקלאָ־ווען. דאָס דאַרף אונז ניט וואונדערן, דען וויא גרויס אין בילדונג און חכמה א מענש זאָל ניט זיין, קען ער זיך דאָך אין גאנצען ניט אָפּשיידען פון זיין צייט. אין פּאָליטישע אַנגעלעגענהייטען איז אריס־

טאָטעל איבערהויפּט געווען אַ קאָנסערוואַטאָר. ער האָט אויך אנערקענט שקלאווערייַ פאַר אַ נויטווענדיגקייט אין דער מענשליכער געזעלשאַפט. נאָר זיינע אייגענע שקלאַווען האָט ער נאַטירליך גוט בעהאַנדעלט.

דער זעלבער ביאָגראַף, וועלכער האָט קאָפּירט אריסטאָטעל׳ס צואה, האָט אויך פערצייכענט איניגע פון זיינע ווערטלעך, וויא, צום ביישפּיעל: „דיא וויסענשאַפטען האָבען ביטערע וואָרצלען, אָבער זייערע פרוכטען זיינען זיס; צווישען אַ געלעהרטען און אַן אונוויסענדען איז דער זעלבער אונטערשיעד, וואס צווישען אַ מענשען און אַ מת; פריינדשאַפט איז איין נשמה אין צוויי קערפּערס; קיין זאַך ווערט ניט אַלט אזוי גיך וויא אַ טובה; דיא האָפנונג איז דער טרוים פון אַן אויפגעוועקטען מענש“.

* * *

מיט זיינע שריפטען האָט פּאַסירט אַ זעלטענער צופאַל. זיין ביבליאָטהעק, וועלכע האָט ענטהאַלטען אַלע זיינע ווערק, דאַרונטער פיעלע ניט געענדיגטע מאַנוסקריפּטען, איז איבערגעגאַנגען בירושה צו זיין הויפּט־שילער טהעאָפראַסטוס, וועלכער איז אין 35 יאָהר אַרום געשטאָרבען און האָט זיי איבערגעלאָזען צוזאַמען מיט זיינע אייגענע שריפטען צו נעלעאוס, אַ פילאָזאָף פון דער פעריפּאַטעטישער שולע. דיזער נעלעאוס האָט מיטגענומען אַלע שריפטען אין זיין געבורט־שטאָט סצעפּסיס אין קליין־אזיען, וואו זיינע יורשים האָבען אַלעס בעהאַלטען אין אַ סקלעפּ, ווייל זיי האָבען מורא געהאַט, אַז דער קעניג פּערגאַמוס, וועלכער האָט געקליבען שריפטען פאַר זיין ביבליאָטהעק, וועט פערכאַפּען אריסטאָטעל׳ס ווערק. 187 יאָהר זיינען אריסטאָטעל׳ס שריפטען אזוי געלעגען אין דעם בעהאַלטונגס אָרט ביז זיי זיינען ענדליך פערקויפט געוואָרן צו אַ געוויסען אַפּעליקאָן, אַ רייכען גריכישען ביכער־זאַמלער, וועלכער האָט זיי צוריק געבראַכט אין אַטהען. נאָר ניט לאַנג זיינען זיי פערבליעבען אין אַטהען. אין 86 יאָהר פאַר דיא קריסטליכע צייט־רעכנונג זיינען זיי אריינגעפאַלען אין דיא הענד פון דיא רוימער, ווען דער גענעראַל סולאַ האָט איינגענומען אַטהען. דער רוימישער גענעראַל האָט פערכאַפּט אַפּע־

ליקאָן׳ס גאַנצע ביבליאָטהעק און האָט אַלעס אַריבערגעשיקט נאָך רוים. איינינע געלערנטע גריכען האָבען זיך בענוצט דערמיט און האָבען געבראַכט דיא שריפטען אין אָן אָרדנונג. ספּעציעל האָט זיך דערמיט בעשעפטיגט א געוויסער אַנדראָניקוס, וועלכער האָט אַראַנזשירט דיא פיעלע אָבגעזונדערטע שריפטען אין אבטהיילונגען און ביכער און האָט שליסליך פּערעפענטליכט אַן אויסגאַבע פון דיא אַנערקענטע ווערק פון דעם גרעסטען פילאָזאָף. דיזע אויסגאַבע איז גליקליכערווייזע פערבליבען כמעט אין גאַנצען ביז אונזער צייט.

דאָ איז ניט דער אָרט אַריינצולאָזען זיך אין איינצעלהייטען וועגען דעם, וועלכע פון דיא שריפטען וואָס טראָגען אַריסטאָטעל׳ס נאָמען זיינען געשריעבען פון איהם אַליין אָדער פון זיינע שילער, אָדער גאָר פון פעלשערס (אין יענע צייטען און אויך אין מיטעל-אַלטער האָט מען זעהר אָפט פערפאַסט ווערק און זיי צוגעשריבען צו בעריהמטע פילאָזאָפען; בעזאָנדערס האָבען זיך דערמיט בעשעפ-טיגט קריסטליכע שרייבערס, אום צו פעלשען דיא לעהרען פון גריכישע פילאָזאָפען און היסטאָריקער). וועגען דעם האָבען געלעהרטע, בעזאָנ-דערס דייטשע גריבלערס, אָנגעשריעבען גאַנצע ביכער און האָבען פעסטגעשטעלט, וועלכע פון אַריסטאָטעל׳ס שריפטען דאַרפען ווירק-ליך גערעכענט ווערן פאַר זיינע אייגענע. עס איז אויך פעסטגע-שטעלט געוואָרן, אַז אַ גרויסער טהייל פון אַריסטאָטעל׳ס שריפטען זיינען פערלאָרען געגאַנגען. יעדענפאַלס, דאָס וואָס עס איז געבליעבען פון איהם און פון זיינע שילער, איז פאָלשטענדיג גענוג צו וויסען, אין וואָס זיין פילאָזאָפיע בעשטעהט און וויא וויית ער אונטערשיי-דעט זיך פון זיין לעהרער פּלאַטאָן און פון אַלע פריהערע גריכישע פילאָזאָפען.

דריטער קאפיטעל.

דיא גריכישע פילאָזאָפיע פאַר אַריסטאָטעל.

יעצט קענען מיר איבערגיין צו אריסטאָטעל׳ס פילאָזאָפיע. נאָר אזוי וויא דיזע פילאָזאָפיע איז, קען מען זאָגען, דער לעצטער רינג אין דער לאנגער קייט פון דער גאנצער אַלט-גריכישער פילאָזאָפיע, וועלען מיר צוערשט זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דיא לעצטע. וויא ווייט מיר ווייסען פון דער געשיכטע פון דיא אמאָליגע לענדער און צייטען, האָט זיך נאָר אין גריכענלאנד ארום 600 יאָהר פאַר דיא קריסטליכע צייט-רעכנונג אנגעפאנגען אַ פילאָזאָפיע, וואָס האָט ווירקליך פערדיענט דיא בעדייטונג פון דיזען וואָרט, נעמליך: „שטרעבונג אָדער ליעבע צו ווייזהייט“.

עס איז מעגליך, אז דיא גריכען פון יענע צייטען האָבען פיעל געלערנט פון דיא פריהערע וועלט-בעטראכטונגען אין מצרים, אינ־דיען און איבערהויפּט אין אזיען. אזוי מעגען מיר רעכענען, ווייל דער אָנפאנג פון דער גריכישער פילאָזאָפיע איז געמאכט געוואָרן גראדע אין דיא טהיילען פון גריכענלאנד, וואו דיא איינוואָהנער האָבען זיך בעשעפטיגט בעזאָנדערס מיט ים-פאָהרעריי און מיט האנדעל. יעדענ־פאלס איז אין גריכענלאנד ענטוויקעלט געוואָרן אַ גאנץ זעלבסשטענ־דיגע פילאָזאָפיע, וואָס צייכענט זיך אויס ניט בלויז מיט איהר טיעפקייט, זאָנדערן אויך מיט איהר וועלטליכקייט. פון אָנ־פאנג ביז צו ענדע איז דיא גריכישע פילאָזאָפיע פערבליבען אַ ריין־

וועלטליכע, א רייך־וויסענשאפטליכע, אָהן פערבינדונגען און פערפלאָנטונגען מיט רעליגיאָן און זאָגאר מיט געטליכקייט.

פאַרקיצהרט, זיא האָט ביסלעכוויז אין גאַנצען אונטערגעגראָבען דעם אַלטען גריכישען גלויבען, האָט ערקלערט אַלע געטער פאַר איינבילדונגען. זיא איז ענטשטאַנען אין א צייט, ווען דער דענקענדער טהייל פון גריכישען פאָלק האָט גענומען בעטראַכטען דיא שילדערונגען און געשיכטען וועגען דיא פערשידענע געטער (דאָס וואָס מיר בעצייכענען יעצט מיט דעם וואָרט מיטהאָלאָגיע) פאַר פאַנטאַזיעס און האָט אָנגעפאַנגען צו זוכען אויף דער זינדיגער ערד, אין דעם מענשען זעלבסט, אין דיא גע־זעלשאפטליכע ארגאַניזאַציאָנען אַן אַלגעמיינעם גרונד פון א צוועקמעסיגען און צופריעדענען לעבען. אין דער צייט, ווען דיזע פילאָזאָפיע האָט אויפגעבליהט צוזאמען מיט דער פאָליטישער ענטוויקלונג און גרויסקייט פון גריכענלאַנד און בעזאָנדערס פון דער אָטהענער רעפּובליק, אין דער צייט פון דיא פיעל פערלוימדעטע סאָפיסטען (דער וואָרט בעדייטעט איינענטליך: לעהרער, פראָפעסאָר), וועלכע זיינען ארויסגעטראָטען מיט זייער שאַרפער קריטיק געגען אלע גלויבענס און אַלטע פיהרונגען מיט אונגעפעהר 50 יאָהר פאַר אריסטאָטעל׳ס געבורט, — אין דער צייט האָבען זיך געפונען אזעלכע פילאָזאָפען, וואָס האבען אויסגעדריקט אזעלכע מיינונגען, וועלכע ווערן נאָך אין אונזער צייט גערעכענט פאַר העכסט ראַדיקאַלע און רעוואָלוציאָנערע.

צו ביישפיעל: אַרויסגעהענדיג פון דעם שטאַנדפּונקט פון פיעלע סאָפיסטען, אז דיא נאַטור פערלאַנגט גלייכע רעכטע פאַר אלע מענשען, האָט ליקאָפאָן פערלאַנגט דיא אָפּשאַפונג פון אריסטאָקראַטיע; אַלסידאַמאַס — דיא אָפּשאַפונג פון שקלאַווערייַ; פאַלעאַס — דיא אָפּשאַפונג פון עקאָנאָמישע אונגלייכהייט און דיא איינפיהרונג פון אַלגעמיינעס אייגענטהום און פון גלייכע בילדונג, און זאָ ווי. איינינגע האָבען פאָרגעלייגט פּלענער פון א געזעלשאפטליכע אָרגאַניזאציאָן אויף דיא גרונדען פון פערנונפט, מאַנכע האָבען זאָגאַר פערלאַנגט פּאָליטישע גלייכהייט פון פרויען און מענער. אין בעצוג אויף דיא געזעצע האָט איין סאָפיסט ערקלערט, אז זיי

זיינען איינגעפיהרט געוואָרן פון דיא שטאַרקע און קלוגע צו האַלטען אין צוים און צו אונטערדריקען דיא שוואַכע און נאַרען; אַן אַנדערער האָט גראַדע פערקעהרט ערקלערט, אַז דיא געזעצע זיינען איינגע־פיהרט געוואָרן פון דיא שוואַכע צו בעשיצען זיך געגען דיא שטאַרקע און אָנפיהרער.

אין אַלגעמיינען האָבען זיי אַלע אנערקענט, אַז דער אמת'ער גרונד פון אַלע געזעצע איז נאָר דער א י נ ט ע ר ע ס פון מענשען. דערפון האָבען זיי געצווינגען דעם לאָגישען שלוס, אַז ווען דיא געזעצע זיינען געגען דיא אינטערעסען פון דער געמיינדע אָדער זאָגאַר פון איינצעלנע פערזאָנען, דאַרף מען זיי ניט פאָלגען.

וועגען רעליגיאָן זיינען דיא סאָפיסטען געוועזן ניט ווייניגער ראַדיקאַל: פּראָדיקוס האָט ערקלערט, אַז מענשען האָבען זיך אַליין געשאַפען געטער נאָך זייער ווּאונש, און קריטיאַס האָט ערקלערט, אַז דער גלויבען אין געטער איז אַן ערפינדונג פון שלויע שטאַאטס־מענער, אום לייכטער צו בעהערשען דיא מאַסען. אַנדערע האָבען זיך איבערהויפּט ערקלערט פאַר סקעפּטיקער און האָבען געזוכט צו גרינ־דען אַ גאַנצע פילאָזאָפיע אויף צווייפעל.

אַלע צוזאַמען האָבען דיא סאָפיסטען צוגליעדערט און צורודערט דעם גאַנצען לעבען פון גריכישען פאָלק. זיי האָבען זיך פאַר קיין זאַך ניט אָפּגעשטעלט, ניט אכטענדיג אויף דיא רעזולטאַטען און פייפענ־דיג אויף אַלע אַלטע מנהגים און גלויבענס. דיא פרייהייט, די אונ־אַבהענגיגקייט און דיא וועלטליכקייט פון דער גריכישער פילאָזאָפיע האָבען זיך ארויסגעוויזען אין פולסטען גלאַנץ צווישען דיא סאָפיסטען. זיי זיינען געוועזן דיא פּאַטיִערס פון פ ר י י ע ן ד ע נ ק ע ן. נאָר אַזוי וויא נאָך אַלע דיספּוטען און חקירות האָבען זיי דאָך ניט געקענט געפינען אַ וויסענשאַפטליכען פונדאַמענט, אַ גרונד־פּרינציפּ פון מענשליכען צוזאַמענלעבען, האָבען זיי ניט נאָר געגומען צווייפלען אין אַלעס, זאָנדערן האָבען אויך געמאַכט אַ מסחר מיט זייער קענטשאַפט און קונסט צו פערדרעהען זאַכען מיט'ן קאָפּ אַראָפּ, צו בעווייזען דיא פאַלשקייט פון אמת'ע זאַכען און פערקעהרט, צו מאַכען פון ווייס שוואַרץ און פון שוואַרץ ווייס. זיי זיינען געוואָרן לעהרערס פון

רעדנער־קונסט, וועלכע איז גערעכענט געווען פאר זעהר וויכטיג און נוצליך אין דער אטהענער רעפובליק, וואו דאס פאלק האט געהערשט און וואו גוטע און געשייטע רעדנערס האבען געפיהרט דיא רעדעל; און יעדער פון דיזע געוועהנליך זעהר פעהיגע מענשען האט געזוכט איבערצושטייגען דיא אנדערע אין דריידלעך און חקירות אום צו צייגען, וויא דיא זעלבע זאך איז היינט ריכטיג און מארגען פאלש. דארום האבען דיא סאפיסטען געקראגען א שלעכטען נאמען, און דער ווארט סאפיסט איז ביז היינט צו טאג פערבליבען ביי אלע ציוויליזירטע פעלקער צו בעצייכענען איינעם, וואס פערדרעהט אבזיכטליך דיא וואהרהייט מיט פאלשע ראיות און חקירות.

דערצו נאך ווייסען מיר וועגען דיא סאפיסטען מייסטענס דאס וואס זייערע געגנער האבען וועגען זיי געשריעבען. זייערע אייגענע שריפטען זיינען ליידער פערלארען געגאנגען. געבליבען זיינען נאר איניגע שריפטען, אין וועלכע זיי ווערן קריטיקירט פאר זייערע שלעכטע זייטען און זאגאר פערלוימדעט. דארום האט מען וועגען זיי געקראגען א זעהר פאלשען בעגריף. ערשט אין אונזערע צייטען, ווען מען האט גענומען מאכען גרינדליכע נאכפארשונגען וועגען דיא פערצייטיגע וועלט, האט מען אויסגעפונען, אז דיא סאפיסטען זיינען ניט נאר גאר ניט געווען אזוי שלעכט, וויא זייערע געגנער האבען זיי פארגעשטעלט, זאנדערן אז א סך פון זיי זיינען געווען זעהר טיעפע דענקער מיט עדעלע כאראקטערען און א זעלטען פרייען גייסט.

וויא געזאגט, זיינען דיא סאפיסטען געווען דיא פאטערס פון פרייען דענקען, דיא אמת'ע גרינדער פון וועלטליכע פילאזאפיע. אלע האבען ביי זיי געשעפט געדאנקען, אפילו זייערע ביטערסטע געגנער. סאקראטעס זעלבסט, איינער פון זייערע וויכטיגסטע און גרינדליכסטע געגנער, איז אייגענטליך אליין געווען א סאפיסט, דען ער איז געגאנגען אויף דעם זעלבען וועג וויא זיי, דאס הייסט ער האט געזוכט א פעסטען און וועלטליכען פונדאמענט פאר דיא פיהרונגען פון מענשען. ער איז נאר געקומען צו אנדערע שליסע, אבער ער איז געווען א שילער פון דיא סאפיסטען. וויא מיר ווייסען עס, איז פלאטאן געווען א שילער פון סאקראטעס, און אריסטאטעל — פון

פלאטאָן. אָבוואָהל דיזע פילאָזאָפען האָבען אויך קריטיקירט דיא סאָפיסטען, האָבען זיי אָבער פיעל גענומען ביי זייערע לעהרערס, האָבען פון זיי פיעל געלערנט. אַלע צוזאמען האָבען זיי געשטרעבט צו געבען, נאָך זייער מיינונג, א ריכטיגע אנטוואָרט אויף דיא הארבע קשיה פון דער גריכישער פילאָזאָפיע און, מען מעג זאָגען, פון דער פילאָזאָפיע אין אַלגעמיינען, נעמליך: וואס איז דער אמת'ער גרונד־פרינציפּ, נאָך וועלכען אלע מענשען דארפען זיך פיהרען, אום צו לעבען צופריעדען, גליקליך?

דיא תּירוצים זיינען געווען זעהר פערשיעדענע, ווייל זייערע אויס־פיהרונגען האָבען דיא גריכישע פילאָזאָפען ניט געקענט בּויען אויף א מאסע וויסענשאפטליך בעווייזענע פאקטען, וויא מיר האָבען עס יעצט, נאָר אויף זעהר אַלגעמיינע געדאנקען אין בּעטראַכטונגען, וועלכע זיינען אָפט בעגרינדעט געווען נאָר אויף איינבילדונגען. ניט האָבענדיג דעם ריזיגען זאפּאס פון אונזערע יעצטיגע קענטניסע וועגען דיא נאַטור און איהרע אייביגע געזעצע, האָבען אַלע גריכישע פילאָזאָפען איינפאַך געטאפּט אין דער פינסטער און אין בעסטען פאַל געבויט זייערע לעהרען וועגען דיא וועלט און דעם מענשען אויף עטליכע אַלגעמיין בעקאנטע פאקטען. ווען אריסטאָטעל וואָלט געהאט אזעלכע מעכטיגע אינסטרומענטען פון וויסענשאפטליכע נאכפאָר־שונגען, וויא דער טעלעסקאָפּ און מיקראָסקאָפּ, וואָלט ער געקומען צו גאנץ אַנדערע רעזולטאטען. דאס זעלבע קען מען אויך זאָגען וועגען אַלע אַנדערע טיעפע גריכישע דענקער.

אָבער אויך דאַן, ווען דיא גריכישע פילאָזאָפען האָבען אנער־קענט דעם זעלבען גרונד־פּרינציפּ און זיינען ארויסגעגאנגען פון דעם זעלבען שטאַנדפּונקט, פלעגען זיי קומען צו גאַנץ אַנדערע שליסע און לעהרען. אום דער לעזער, וועלכער איז ניט בעקאנט מיט דער גע־שיכטע פון פילאָזאָפיע, זאָל עס לייכטער בענעהמען, וועלען מיר דאָ בריינגען איין ביישפּיעל:

דער גרונד־פּרינציפּ פון סאָקראַטעס איז, אז „טוגענד איז דיא קענטנים פון גוטעס". פאָלגליך, וואָס מעהר מענשען וועלען וויסען, וועלען זיי אַלץ זיין בעסער און גליקליכער. „קענטנים, האָט ער גע־

לערנט, איז פון זיך זעלבסט גענוג צו פיהרען איינעם צו טאָן גוטעס און צו ברייננגען גליקזעליגקייט״. מיר קענען זיך דאָ ניט אריינלאָזען אין בעטראכטונגען, וויא אזוי סאָקראַטעס איז געקומען צו דיזער לעהרע און וואָס ער האָט דערמיט בעצוועקט. פארבייגעהענדיג ווע̇לען מיר נאָר בעמערקען, אַז דאָס איז געווען אַ זעהר וויכטיגע ענדערונג אין דיא סאָפיסטישע לעהרען און אַז דאָס האָט געשאפען אַ נייע ריכטונג אין דער גריכישער פילאָזאָפיע. מיר ווע̇לען זיך דאָ נאָר רעכענען מיט דעם פאקט, אַז אזוי האָט סאָקראַטעס געלערנט און אַז ער האָט געהאַט אַ סך זעהר פעהיגע שי̇לער אויך לאַנג נאָך זיין טויט.

נאָר אזוי וויא ער האָט ניט בעשטימט דעם רעכטען עיקר, נעמליך: וואָס איז אייגענטליך דאָס גוטע פאַר דעם מענשען, זיינען איינינע פון זיינע שי̇לער געקומען צו גאַנץ פערקעהרטע שליסע. אַ טהייל פון זיינע שי̇לער האבען ערקלערט, אַז טוגענד בעשטעהט אין שׂכל׳דיגע אויפפיהרונג און אַז זיא קען נאָר דאַן ווירקליך גליק־ליך מאַכען דעם מענשען, ווען ער וועט זיין וויא ווייט נאָר מעגליך אונאבהענגיג פון דיא אַרומיגע אומשטענדען און פון אייגענע בעדירפניסע. יעדע בעדירפנים, יעדער וואונש, האָבען זיי געטענה׳ט, מאַכען אונזער גליקזעליגקייט אָפּהענגיג פון דעם, אויב זיי ווע̇לען ערפילט ווערן אָדער ניט. מיר האָבען קיין מאַכט איבער דיא אוי־סערע ווע̇לט, אָבער מיר קענען בעשרענקען אונזערע בעדירפניסע מיט אונזער ווילענסקראַפט. אונזערע בעדירפניסע און שטרעבונגען מאַכען אונז פאַר שקלאַווען פון דער אויסערער וועלט. דאַרום, ווען מיר ווילען ווירקליך זיין אונאַבהענגיג און פאָלגליך אויך גליקליך, מוזען מיר זעהען, אַז אונזערע בעדירפניסע און ווינשע זאָלען זיין וואָס קלענער. אין קורצע ווערטער האָבען זיי אויסגעדריקט זייער לעהרע אזוי: „טוגענד איז בעפרייאונג פון בעדערפניסע״. זייער אידעאַל איז צוליעב דעם געווען צו לעבען וואָס איינפאַכער, וואָס נעהענטער צו דער רויהער נאַטור, ווייטער פון ציוויליזאַציאָן, טאַקי אזוי וויא דער בעריהמטער דיאָגענעס, וועלכער האָט זיך געוואַל־גערט אין שמוץ און געלעבט אין אַ פאַס.

אַן אנדער טהייל פון דיא שילער פון סאָקראַטעס האָבען ער־קלערט גראַדע פערקעהרט, אַז דיא ריכטיגע בעדייטונג פון גוטעס איז נאָר פ ע ר ג ע נ י ג ע ן. ווען מיר בעפרידיגען אונזערע בעדירפ־ניסע און ערפילען אונזערע ווינשע, האבען זיי געטענה׳ט, דאַן זיינען מיר צופריעדען און פאָלגליך אויך גליקליך. אזוי וויא טוגענד אָדער דאס גוטע איז דיא קענטניס צו זיין גליקליך, דארום דאַרף דער מענש זעהען צו האָבען וואָס מעהר פערגניגען, גייסטיגע און פיזישע. אין קורצען האָבען זיי אויסגעדריקט זייער לעהרע אזוי: „טוגענד איז דיא פעהיגקייט צו לעבען אין פערגעניגען“.

דיזע גאַנץ פערקעהרטע ריכטונגען פון איין גרונד־פּרינציפּ זיינען בעקאַנט אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע: דיא ערשטע אונ־טער דיא נעמען דיא צ י נ י ש ע אָדער ס ט אָ י ש ע, דיא צווייטע אונטער דיא נעמען ה י ד אָ נ י ש ע אָדער ע פּ י ק ו ר ע א י ש ע (אפיקורס׳ישע).*) דיזעביידע שולען האָבען לאַנג געשטריטען צווישען זיך און האבען עקזיסטירט ביז קריסטענטהום אָדער, ריכטיגער געזאָגט, דער קאַטאָליציזמוס האָט פערזאַגט און אונטערדריקט דיא פרייע און וועלטליכע גריכישע פילאָזאָפיע.

פון דעם אָביגען ביישפּיעל קען מען זיך מאַכען אַ בעגריף, וויא אזוי דיא גריכישע דענקער האָבען פילאָזאָפירט, זוכענדיג דיא וואַהרהייט וועגען דיא גרונד־געזעצע פון דער נאַטור און פון מענשען.

---

*) דיא ווערטער: ציניק, סטאָאיק און אפיקורס האָבען יעצט ניט דיא זעלבע בעדייטונגען וויא אין דיא גריכישע אָדער רוימישע צייטען. ציניק בע־דייטעט יעצט: גראָביאַן, נבול פה; סטאָאיק—פרוש, אַ מענש מיט אַ פעסטען כאַראַקטער, אַ מענש וואס קען מוטהיג אָדער פילאָזאָפיש פערטראָגען שמערצען; אפיקורס—א מענש וואָס האָט ליעב פערגעניגען, וואָס לעבט א גוטען טאָג. אין אידישען האָט דער וואָרט אפּיקורס דיא ספּעציעלע בעדייטונג פון אן אונגלויביגען אין רעליגיאָן, פון א פרייזינניגען. דער וואָרט אפיקורס שטאַמט פון דעם גריכישען פילאָזאָף עפּיקורוס, וועלכער איז געבאָרן געוואָרן אין 341 יאהר פאַר דיא קריסטליכע צייטרעכנונג און וועלכער האָט בעזאָנדערס שטאַרק פערטהיידיגט און בעגרינדעט דיא לעהרע פון גליקזעליגקייט דורך פערגעניגען. אין דעם זינען וויא ביי אידען פערטייטשט מען דעם וואָרט אפיקורס, זיינען אַלע גריכישע פילאָזאָפען אָהן אויסנאַהמע געווען אפיקורסים.

זייערע וועגען, זייערע געדאנקען, זייערע אויספיהרונגען זיינען געווען גאנץ פערשיעדען, און עס זיינען ענטשטאנען א סך שולען, וועלכע האבען געפיהרט צווישען זיך ויכוחים. מען קען זאגען, אז עס זיינען געווען אזוי פיעל מיינונגען און לעהרען, וויא פיעל עס זיינען געווען טיעפע פילאזאפען אין גריכענלאנד. יעדע פון דיזע לעהרען האט ענטהאלטען א קערענדעל וואהרהייט אדער איז געווען בעגרינ־דעט אויף געוויסע פערנינפטיגע פרינציפען. דער סטודענט, וואס האט געוועלט עפעס לערנען, איז דארום געווען צומישט פון דיזע פערשיעדענע שולען, וואס עס האט געפיהרט צו דער פערשפרייטונג פון אזעלכע סאפיסטען, וועלכע האבען אבגעלאכט פון אלעס און זיך געמאכט א פראפעסיאן צו בעווייזען מיט דריידלעך און חקירות, אז שווארץ איז וויס און פערקעהרט.

אונטער אזעלכע אומשטענדען האבען זיך שליסליך געמוזט געפינען פילאזאפען, וואס זאלען זוכען צו בעארבייטען און פאנאנדער צו גליעדערן דיא פערשיעדענע לעהרען, אפצושיידען דאס פאלשע פון דאס אמת׳ע און איבערהויפט צו שאפען א ס י ס ט ע מ א ט י ש ע פילאזאפיע. עטליכע גרויסע דענקער האבען זיך ווירקליך גענומען צו דער שווערער ארבייט, וויא צום ביישפיעל, דעמאקריטוס און פלאטאן. נאר דער וויכטיגסטער און געלעהרטעסטער פון זיי איז געווען אריסטאטעל.

פיערטער קאפיטעל.

אַריסטאָטעל׳ס לאָגיקע און פילאָזאָפיע.

שטודירענדיג דיא לעהרען פון אלע זיינע פאָרגענגער און זוכענ־דיג צו ברייגנען זיי אין א סיסטעם, האָט אריסטאָטעל זיך ארומגע־זעהען, אז צוערשט דארף מען זיך נעהמען צו א נאכפאָרשונג וועגען דעם מענשען׳ס דיינקונגס־קראפט, צו א בעשטימונג פון דיא רעגעלן, נאָך וועלכע מענשען רעזאָנירען איבערהויפט. דאָס האָט איהם גע־פיהרט אָנצושרייבען זיין ערשטען און וויכטיגסטען בוך: דיא לאָגיקע. ער און זיינע שילער האָבען בעטראכטעט דיא לאָגיקע פאר א מיטעל, פאר אן אינסטרומענט צו אלע וויסענשאפטליכע נאכפאָרשונגען, אָבער אין דער ווירקליכקייט האָט ער נאָר דערמיט געשאפען זיין גרעסטע ווערק. ער איז ניט געווען דער ערשטער צו שרייבען איבער לאָגיקע. פלאטאָן און אנדערע האָבען אויך געזוכט דיא געזעצע פון מענשליכען דענקען; אָבער קיינער איז ניט אריינגעדרונגען אין דיעזען טיעפען ענין, אין זיך זעלבסט, קען מען זאָגען, אזוי וויים און ריכטיג וויא אריסטאָטעל.

עס פערשטעהט זיך, אז מענשען האָבען אימער געדענקט נאָך בעשטימטע לאָגישע רעגעלען זאָ לאנג זיי האָבען געהאט מארך אין קאָפ. דיא לאָגיקע האָט ניט געשאפען אונזער פערנינפטיגען דענקען אזוי וויא דיא גראמאטיקע האָט ניט געשאפען א שפראך.ביידע, אי דיא גראמאטיקע אי דיא לאָגיקע, זיינען דיא שעפפונגען פון גרויסע דענקער, וועלכע האָבען צערגליעדערט דיא צוזאמענשטעלונג פון א שפראך אין דיא ארט און וויזע פון דענקען. עס איז א גרויי־סער און טיעפער אונטערשיעד פון דענקען אונבעוואוסט, ד. ה. אָהנע צו וויסען וואָס עס קומט דערביי פאָר אין אונזער נערוועין־סיסטעם

און אין אונזער מארך, און פון דענקען נאָך א קענטניס פון לאָגישע געזעצע· יעדענפאלס, נאָר אזא גרויסער זשעניע וויא אריסטאָטעל האָט געקענט אליין בעשטימען דיא ארט און ווייזע פון דענקען אָדער, אויף דעם פילאָזאָפישען לשון, דיא פּראָצעסען פון דענקען.

איינינגע טהיילען פון דער לאָגיקע האָט אריסטאָטעל אין גאַנצען געשאפען, ספּעציעל דעם טהייל איבער דעם סילאָגיזמוס אָדער דעם פּראָצעס, אזוי וויא מיר ציהען שליסע· אין זיינע ווערק דערמאָנט ער גאָר ניט וועגען זיך זעלבסט, נאָר אין זיין מייסטערהאפטע אָבהאנדלונג איבער סילאָגיזמוס האָט ער זיך ניט געקענט איינהאלטען און האָט בעמערקט: „וועגען דעם פּראָצעס פון סילאָגיזמוס האָב איך אבסאָלוט גאָר ניט געפונען פאַר מיר. איך האָב עס אליין געהאַט אויסצואַרבייטען נאָך לאנגע און שווערע נאַכפאָרשונגען“.

דיזע נאַכפאָרשונגען ערקלערט ער זעהר אויספיהרליך אין דעם טהייל פון זיין לאָגיקע, וואָס ער רופט אנאליטיק און וואָס איז יעצט א טהייל פון אלע שול-ביכער איבער לאָגיקע· זיין צוועק איז געווען צו בעשטימען, וויא אזוי מען קען בעווייזען א זאַך וויסענשאַפטליך, נאָך שטרענגע געזעצע פון פערנינפטיגען דענקען· דאס האָט ער בעדארפט האָבען, אום צו קענען גרינדליך אָפּשטרייטען דיא פאלשע חקירות פון דיא סאָפיסטען.

דיא נויטוועגדיגסטע זאַך פאַר יעדען רעזאָנירען, האָט ער ערקלערט, איז דער סילאָגיזמוס· דאָס איז נעמליך: ציהען שליסע פון אלגעמיינע בעהויפּטונגען צו איינצעלנע פעלע. אויף דעם פילאָזאָפישען לשון רופט מען עס אויף דעדוקציאָן אָדער דעדוקטיווער מעטהאָד. אום דער לעזער, וואָס האָט קיין מאָל ניט געלערנט דיא געוועהנליכע שול-ביכער איבער לאָגיקע און האָט אפילו ניט געהערט דיא ווערטער: סילאָגיזמוס און דעדוקציאָן (און פאַר אזעלכע שרייבען מיר איינענטליך דיזען ביכעל), זאָל פערשטיין וואָס מיר גיבען דאָ איבער, וועלען מיר בריינגען א ביישפּיעל:

וויא אזוי ווייסען מיר אז ראובן מוז שטארבען? וויא אזוי ציהען מיר אזא שלוס, ווען מיר זעהען, אז ראובן לעבט נאָך?

גאנץ איינפאַך: מיר ווייסען פון דער ערפאַה־

רונג, אז אלע מענשען פאר איהם זיינען געשטאָרבען, און מיר שליסען דערפון, אז ראובן מוז אויך שטארבען.

נאָר וויא אזוי רעזאָנירען מיר דערביי? פרעגט אריסטאָטעל.

דורך דעם סילאָגיזמוס, ענטפערט ער און צערגלידערט דעם פּראָצעס פון אונזער דענקען דערביי אין 3 פּונקטען אזוי:

1) אלע מענשען זיינען שטערבליך;

2) ראובן איז א מענש;

3) פאָלגליך, איז ער אויך שטערבליך.

אריסטאָטעל בעווייזט אונבעשטרייטבאר, אז אין אלע פעלע דענקען מיר אזוי ווען מיר ציהען שליסע. אין אלגעמיינען גערעדט, בעשטעהט א סילאָגיזמוס פון דריי זעצע, פון וועלכע דער לעצטער ווערט געדרונגען פון דעם ערשטען דורך די פערמיטלונג פון דעם צווייטען. דיא ערשטע צוויי זעצע הייסען אין דער לאָגיקע פּ אָ ס ט ו ל אַ ט ע ן, דער דריטער—דער שלוס. דיא פאָרמולע פון סילאָגיזמוס איז אזוי: A איז B, B איז C, פאָלגליך איז A אויך C.

ווען מיר מאכען א סילאָגיזמוס, דיינקען מיר אלזאָ ד ע ד ו ק־ ט י ו, דאָס הייסט מיר ציהען א שלוס פון אן אלגעמיינעם גע־ דאנק צו אן איינצעלנעם פאקט. אלע גרויסע דענקער און לאָגיקער נאָך אריסטאָטעל'ן האָבען נאָך פיעל־זייטיגע נאָכפאָרשונגען וועגען דעם פּראָצעס פון אונזער דענקען אויסגעפונען, אז אריסטאָטעל'ס לעהרע איז אין דיזען טהייל פון זיין לאָגיקע פאָלקאָם ריכטיג. מען קען זאָגען, אז מען האָט נאָך אייגענטליך קיינע צוזעצונגען ניט געמאכט צו אריסטאָטעל'ס בעטראכטונגען וועגען סילאָגיזמוס. דאָס בלייבט אן אייביגער טהייל פון אונזערע קענטניסע אזוי לאנג וויא דער מאָרך פון מענשען וועט זיך ניט ענדערן.

נאָר יעצט בלייבט דיא פראגע: אזוי וויא מיר ציהען שליסע דעדוקטיוו דורך דעם סילאָגיזמוס, טאָ וויא אזוי קומען מיר צו דיא אלגעמיינע געדאנקען, צו דיא ערשטע פּאָסטולאטען? דיזע פראגע האָט אזאַ ריזיגער זשעניע און טיעפער דענקער, וויא אריסטאָטעל איז געוועזען, נאטירליך זיך געשטעלט און האָט אויך געזוכט איהר גרינדליך צו ענטפערן. אין אלגעמיינען האָט ער אויך גאנץ ריכטיג

געגנטפערט, דען ער האָט ביי יעדער געלעגענהייט ערקלערט, אז דער איינציגער מיטעל צו קומען צו ריכטיגע פּאָסטולאַטען איז דורך בעאָבּאַכטען זאַכען און דורך עקספּערימענטען (פּראָבעס). מיט אַנ־דערע ווערטער הייסט עס, אז ער אַנערקענט, דאס מיר קריגען בעגריפע וועגען זאַכען דורך אונזערע 5 חושים און דורך פּראָבעס. די ווירקונגען פון זאַכען אויף אונזערע חושים ווערן צוזאַמענגעשמאָלצען אין אונזער גייסטיגען אַפּאַראַט, אין מאַרך, און עס ענטשטעהען דערפון פאָרשטעלונגען און געדאַנקען.

אַריסטאָטעל בעגרינדעט דארום זיין פילאָזאָפיע אויף אינדוק־ציאָן (דאָס בעדייטעט גראַדע דעם געגענזאַץ פון דעדוקציאָן, נעמליך: פון איינצעלנע פאַקטען דרינגען אַלגעמיינע בעגריפע און געדאַנקען) און אויף עקספּערימענטען. דערמיט אַליין האָט ער זיך געשטעלט אויף אַ ריכטיגען וויסענשאַפטליכען וועג.

אָבער דעם פּראָצעס פון אינדוקציאָן, דאָס הייסט: וויא אזוי אונזער גייסט קומט צו אַלגעמיינע געדאַנקען און צו נאַטור־געזעצע דורך דיא ווירקונגען פון דיא חושים—דאָס האָט אַריסטאָטעל ניט ער־קלערט. און עס איז גאָר קיין וואונדער ניט, ווארום ער האָט דאָס ניט געטאָן: עס האָבען איהם דערצו איינפאַך געפעהלט דיא וויסענ־שאַפטען, וועלכע זיינען אין אונזער צייט געשאַפען געוואָרן, ספּעציעל דיא פיזיאָלאָגיע און פּסיכאָלאָגיע. וויא אזוי אויסוועניגע זאַכען ווירקען אויף אונזערע נערווען, וויא דיזע נערווען גיבען איבער דיא איינ־דריקע צו זייערע צענטראַל־אָרגאַנען אין דעם מאַרך פון רוקען־ביין און פון קאָפּ; וויא עס ענטשטעהען דורך דעם פאָרשטעלונגען אָדער בילדער פון זאַכען א. ז. וו.—דאָס איז ביסלעכווייז דערגאַנגען געוואָרן דורך פערשיעדענע וויסענשאַפטליכע נאַכפאָרשונגען פון מאָדערנע געלעהרטע, און פיעלעס דערפון בלייבט נאָך יעצט אין דונקעלהייט. אין אַריסטאָטעל׳ס צייטען האָט מען אייגענטליך ניט געוואוסט פון דיא עקזיסטענץ פון נערווען און פון זייער וויכטיגע אַרבייט. דער פּראָצעס פון אינדוקציאָן איז דארום אויסגעאַרבּייט געוואָרן ביסלעכ־ווייז פון אַנדערע פילאָזאָפען נאָך אַריסטאָטעל׳ן, ספּעציעל פון דיא ענגלענדער בעקאָן און דזשאָהן סטואַרט מילל.

אזוי וויא אריסטאָטעל האָט ניט געקענט פּערענטפערן דיא פראַגע, וויא אזוי עס ענטשטעהען ביי אונז בעגריפע און געדאַנקען, פון וועלכע מיר ציהען נאכ, ער שליסע דעדוקטיוו אָדער דורך סילאָ־גיזמען, האָט ער געזוכט זיך ארויסצודרייהען דורך פערשיעדענע חקירות, וועלכע ער האָט אויספיהרליך איבערגעגעבען אין דעם טהייל פון זיין לאָגיקע, וועלכע ער האָט א נאָמען געגעבען „טאָפּיק" (דאָס מיינט: אלגעמיינע בעגריפע).

אָבער נאָך אלע חקירות האָט ער געמוזט ערקלערן, אז עס זיינען שליסליך דאָ אזעלכע גרינדע אָדער פּאָסטולאטען פאר סילאָ־גיזמען, וואָס מען קען ניט בעווייזען, וואָס מען דאַרף אָננעהמען פאר אקסיאָמען (דאָס הייסט: פאר זעלבסט־פערשטענדליכע וואהרהייטען). דער פּראָצעס פון אינדוקציאָן (נעמליך: קומען פון איינצעלנע פאקטען אָדער איינדריקע צו אלגעמיינע שליסע אָדער אידעען), האָט ער בעהויפּטעט, איז ניט אזוי זיכער און וויסענשאפטליך, וויא דער פּראָ־צעס פון דעדוקציאָן אָדער פון סילאָגיזמוס.

אום צו האָבען פון דעסטוועגען בעשטימטע גרינדע פאר ציהען שליסע און פאר זיינע לעהרען איבער דער נעזועלשאפט (אין זיין „עטהיקע") און איבער דער נאַטור (אין זיין „מעטהאפיזיקע"), האָט ער פעסטגעשטעלט 4 פּ ר י נ צ י פּ ע ן, (נעמליך: מאַטעריע, פאָרמע, רעזולטאט און אורזאכע) אין 10 ק א ט ע ג אָ ר י ע ן (נעמליך: סוב־סטאַנץ אָדער עסענציע, קוואליטעט אדער מעלה, קוואנטיטעט אָדער צאָהל, פערהעלטנים, בעשטימונג אין צייט, בעשטימונג אין רוים, האנדלונג, בעדינגונג, פּאָזיציאָן און ליידענשאפט). דיזע קאטעגאָריען ערקלערט ער פאר דיא העכסטע אלגעמיינע אידעען, וועלכע בעהער־שען אלע אנדערע. אָבער ער אליין האלט זיך ניט שטרענג און שטענדיג אין זיינע שריפטען אָן דיעזע צאָהל קאטעגאָריען. אָפט שרייבט ער פון 8, 6 און זאָגאר פון 3 קאטעגאָריען, וואָס עס צייגט, אז ער האָט אליין געפיהלט, אז דיזע פערטהיילונג איז ניט א וויסענשאפטליכע און אז מען קען געפינען נאָך אנדערע קאטע־גאָריען.

וואָס אָנבעלאַנגט צו דיא 4 פּרינציפּען, זאָ בעשעפטיגט ער

זיך ספּעציעל מיט א נאכפאָרשונג וועגען מאַטעריע און פאָרמע, דען ער ערקלערט ווייטער, אַז דיא אורזאכע און דער רעזולטאַט בעשטימען נאָר דיא פאָרמע פון זאכען און ערשיינונגען. אין דיא בעציהונגען אָדער פערבינדונגען צווישען דיא מאַטעריע און דיא פאָרמע זעהט אַריסטאָטעל דיא אמת'ע עקזיסטענץ פון אַלע זאכען און ערשיינונגען. דאָ אונטערשיידעט ער זיך פון זיין לעהרער פּלאַטאָן, וועלכער האָט ערקלערט, אַז דיא אידעען וועגען זאכען עקזיסטירען ג אַ נ ץ ב ע ז ו נ ד ע ר און צייגען זיך ארויס דורך אונזער מארך, אַז נאָר דיא אידעען זיינען דיא ריכטיגע אורזאַכען פון אַלע ענדערונגען און ערשיינונגען אין דער נאַטור. נאָך פּלאַטאָן'ס פילאָזאָפיע איז אויסגעקומען, אַז ניט דיא זאכען, וואָס מיר פיהלען מיט אונזערע חושים, עקזיסטירען אין דער ווירקליכקייט, זאָנדערן דיא געדאנקען אָדער אידעען וועגען זיי. וויא אזוי ער איז געקומען צו דיעזע מערקווירדיגע פילאָזאָפיע, וועלכע ווערט גערופען דיא אידעאַליסטישע און וועלכע טרעט ארויס געגען דיא רעאַליטעט פון דער אַרומיגער נאַטור, איז ניט דאָ דער אָרט צו ערקלערן. מיר דערמאָנען דאָ נור וועגען איהר, ווייל אַריסטאָטעל האָט זיך פון איהר דאָך ניט בעפרייט אין גאַנצען אָבוואָהל ער האָט איהר אין פיעלע פונקטען אָבגעשטריטען.

אַריסטאָטעל האָט אפילו ערקלערט, אַז דער פונדאַמענט פון אַלע אונזערע געדאַנקען און קענטניסע ליעגט אין דיא איינדריקע דורך דיא חושים, אין בעטראַכטונג און ערפאַהרונג. זיין שולע (דיא פּעריפּאַטעטיישע) האָט געלערנט, אַז „מענשען קענען גאָר ניט בענעהמען זאכען וואָס זיי פיהלען ניט דורך דיא חושים“. אָבער דאָך אנערקענט אַריסטאָטעל, אַז דיא פאָרמע פון א זאך איז עפּעס אונאבהענגיג פון דער מאַטעריע, עפּעס א זעלבסשטענדיגער פּרינציפּ. נאָר דורך דיא פאָרמע, לערנט ער, עקזיסטירט מאַטעריע אין דער ווירקליכקייט. דיא מאַטעריע זעלבסט איז נאָר א פונדאַמענט, אויף וועלכע דיא פאָרמע בויט זאכען און רופט ארויס ענדערונגען און ערשיינונגען אין דער נאַטור.

זיין לעהרע איז דאַרום א מיטעל־פונקט צווישען פּלאַטאָן'ס אידעאַליזמוס און צווישען סענסואַליזמוס (דאָס הייסט, אַז אַלעס

וואָס מיר פערשטעהען און ווייסען קומט נאָר פון אונזערע חושים); אָבער דיעזער מיטעלפּונקט איז גאָר ניט קלאָר און יעדענפאלס זעהר פערפלאָנטערט מיט פערשיעדענע חקירות און השערות.

יעדע פון דיזע חקירות און השערות צייגט ארויס אריסטאָ־טעל׳ס גוואַלדיגע דענקונגס־קראַפט, וועו זיי זיינען אפילו פאַלש נאָך אונזערע יעצטיגע קענטניסע. אַלע דיא יעניגע וואָס האָבען אין מיטעל־אַלטער שטודירט זיין פילאָזאָפיע, האָבען דאַרום ניט ווילענדיג גע־מוזט אָננעהמען אַלע זיינע אויספיהרונגען. זיי האָבען ניט געקענט איהם אָפּשטרייטען, ווייל זיי האָבען מעהר ניט געוואוסט פון דער נאַטור וויא ער, און זיי האָבען זיך געפיהלט גייסטיג אזוי וויא קינדער אין פערגלייך מיט אַ ריעז. כמעט אַלע האָבען איינפאַך געשלונגען זיינע ווערטער וויא דיא העכסטע תורה.

זיינע אויספיהרונגען וועגען דיא בעציהונגען צווישען מאַטעריע און פאָרמע זיינען נאָך געוועזען העכסט וויכטיג פאַר דיא קריסטליכע לעהרערס דערמיט וואָס זיי האָבען דאָרטען ענטדעקט אַ ריין־פילאָ־זאָפישען און זאָגאַר אַ „וויסענשאַפטליכען“ בעווייז פון גאָט׳ס עקזי־סטענץ. זיי האָבען זיך געמאַכט גאָר ניט וויסענדיג, אַז דאָס וואָס אַריסטאָטעל רופט „פאָלקאָמענעס וועזען“ אָדער גאָט שטימט אבסאָ־לוט ניט מיט דיא אידיש־קריסטליכע אָדער, ריכטיגער געזאָגט, מאָנאָטהעאיסטישע בעגריפע וועגען אַ שעפּפענדען גאָט. פאַר זיי איז נאָר וויכטיג געוועזען צו שטיצען זיך אויף דיא אָוטאָריטעט פון אַרי־סטאָטעל׳ן, אַן אָוטאָריטעט וואס האָט געמוזט אַנערקענט ווערן צו־ליעב דיא לאָגיקע.

מיר קענען זיך דאָ ניט אריינלאָזען אין ערקלערונגען וועגען אַריסטאָטעל׳ס לעהרע איבער מאַטעריע און פאָרמע, ווייל דאָס וואָלט אונז פערפיהרט צו ווייט—מיר ריידען שוין דאָ ניט פון דיא גרויסע שוויריגקייטען איבערצוגעבען פילאָזאָפישע לעהרען אין אונזער אָרעמען מאַמע־לשון — אָבער וויא ווייט אַריסטאָטעל׳ס גאָט אונטערשיידעט זיך פון דעם אמת - רעליגיעזען, קען יעדער שליסען דערפון אליין, דאָס ער לערנט, אַז דיא נאַטור עקזיסטירט אייביג, אַז גאָט איז דיא נאַטור אין אַלגעמיינען, אַז גאָט איז דאָס „אונבעוועגליכע וואָס

בעוועגט אַלעס". מאַטעריע, האָט ער געלערנט, איז דאָס וואָס ווערט בעוועגט אָהנע אַליין עפּעס צו בעוועגען; גאָט איז דאָס וואָס בעוועגט אָהנע זיך אַליין צו בעוועגען. נאָך אונזערע יעצטיגע בעגריפע קענען מיר זאָגען, אַז אַריסטאָטעל׳ס גאָט איז קראַפט, וואָס איז אימער פערבונדען מיט מאַטעריע אָדער שטאָף.

נאָך אַריסטאָטעל׳ס פילאָזאָפיע איז ניטאָ קיין בורא, קיין געט־ליכע השגחה; דיא וועלט איז פון אייביג־אָן דיא זעלבע. עס איז ניטאָ קיין גן־עדן, קיין גיהנם אין זיין לעהרע, וועלכע איז אין אַלע הינזיכ־טען נאָר בעגרינדעט אויף דעם ריינעם פערשטאַנד אָהן דיא אריינ־מישונג פון דער קאַפּריזנער געטליכער קראַפט, וויא אין דיא שפּע־טערע רעליגיעזע לעהרען.

דיא גאַנצע וועלט, לערנט ער, האָט דיא פאָלקאָמענסטע פאָרמע, נעמליך די פאָרמע פון א קוגעל. די פאָלקאָמענסטע בעוועגונג איז דיא קרייזמעסיגע. דיזע בעוועגונג האט דער עטהער, דער הימלישער יסוד, פון וועלכען דיא שטערן זיינען צוזאַמענגעשטעלט. זיי דרייהען זיך אייביג גלייך און זיינען פערהערפערטע געטליכקייטען. ווייטער איז דיא אייביגע אונבעוועגליכקייט פון הימעל אָדער גאָט.

דיא ערד האָט אַריסטאָטעל בעטראַכט אַלס אַ נידעריגערע פאָרמע וויא דיא שטערן. אַלעס אין איהר און אויף איהר איז אָב־הענגיג פון דיא 4 עלעמענטען אָדער יסודות, וועלכע האָבען אַ שטרע־בונג צו גלייכע ליניען־בעוועגונגען. אין גאַנצען בלייבט דיא ערד אונ־בעוועגליך. נאָר דער יסוד פייער טרייבט איהר צו דיא הימלישע וועלט.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אַז אַריסטאָטעל׳ס אַסטראָנאָמיע און נאַטור־וויסענשאַפט שטימען ניט מיט דעם, וואָס מיר ווייסען יעצט וועגען דיא פּלאַנעטען, שטערן און דיא גאַנצע אויסערע וועלט; נאָר אין זיינע צייטען איז עס געווען דיא העכסטע פיזאָזאָפיע און וויסענשאַפט און אזוי איז זיא פערבליבען ביז צום אָנפאַנג פון דער רענעסאַנס־צייט, וועלכע וועט געשילדערט ווערן אין דיא לעבענס־בעשרייבונגען פון איהרע גרעסטע מענער, וויא, צום ביי־שפּיעל, דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ און גאַלילעי.

אין זיינע לעהרען איבער מאָראל, געזעלשאַפט און שטאַאט האָט אריסטאָטעל אייגענטליך ניט פיעל נייעס אויפגעטאָן. ער האָט ניט געשאַפען איין אייגענע סאָציאַל־פּאָליטישע סיסטעם וויא זיין לעהרער פּלאַטאָן, וועלכער האָט געטרוימט פון א קאָמוניסטישע גע־געזעלשאַפט; ער האָט נאָר בעשריעבען און קריטיקירט אַלע רעגירונגס־פאָרמען, וואָס האָבען עקזיסטירט אין גריכענלאַנד. זיינע סאָציאָלאָ־גישע ווערק האָבען דארום פאר אונז א זעהר וויכטיגע היסטאָ־רישע בעדייטונג.

אין זיין „פּאָליטיק“ ערקלערט אריסטאָטעל, אז דער שטאַאט איז ניט אָפּהענגיג פון דער רעגיערונגס-פאָרמע און פון דיא צאהל הערשער. א געזעלשאַפטליכע סיסטעם איז נאָר דאַן גוט, זאָגט ער, ווען דיא רעגירונג שטרעבט צו לייסטען איהר בעסטעס פאר דיא גאַנצע געזעלשאַפט. דיא הערשאַפט פון איין מאַן קען זיין גוט אַלס א קעניגרייך, אָבער שלעכט אַלס א דעספּאָטיע. דיא הערשאַפט פון עטליכע קען זיין גוט, אויב זיי זיינען געבילדעטע און עהרענהאַפטע אריסטאָקראַטען; זיא איז אָבער שלעכט אַלס אַן אָליגארכיע, דאָס הייסט: ווען די מאַכט ליעגט אין דיא הענד פון אייניגע רייכע פאַמיליען.

זיינע שריפטען איבער שטאַאטען און רעגיערונגען זיינען ניט געבליעבען אין גאַנצען, און מיר ווייסען דארום ניט, וואָס פאר א סיסטעם ער וואָלט אַליין פאָרגעשלאָגען; נאָר פון זיינע קריטישע בעטראַכטונגען קען מען שליסען, אז ער איז ניט געווען א פריינד פון א ריינע דעמאָקראַטישע רעפּובליק. אין אַלגעמיינען איז ער געווען א קאָנסערוואַטאָר אין פּאָליטישע אַנגעלעגענהייטען און האָט געזוכט צו געפינען דעם מיטעלפּונקט צווישען פערשיעדענע סיסטעמען.

זיין קאָנסערוואַטיזמוס איז געגאַנגען אזוי ווייט, אז ער האַלט פאַר גערעכט שקלאַווערייא, אָבוואָהל פיעלע פילאָזאָפען, בעזאָנדערס געוויסע סאָפיסטען, זיינען לאַנג פאר איהם ארויסגעטראָטען געגען דעם אין נאָמען פון גלייכהייט פון אַלע מענשען, וויא מיר האָבען דאָס אויבען געזעהען. אויך האַלט ער פאַר גערעכט צו פיהרען מלחמה און צו פערשקלאַווען פעלקער, וועלכע זיינען פון דער נאַטור געשאַפען צו דיעזען צוועק“. פרויען האָט ער בעטראַכטעט אַלס ני־

דעריגער פון מענער און האָט ערקלערט, אז דיא נאַטור האָט זיי געשאַפען צו דיענען און צו פאָלגען דיא מענער. דאָרום איז ער ארויסגעטראָטען געגען פּלאַטאָן׳ס פאָרשלאַג צו געבען גלייכע רעכטע און ערציהונג דיא פרויען.

נאָר אזוי וויא זיינע פּאָליטישע מיינונגען האָבען אייגענטליך געשפּיעלט א קליינע ראָלע אין דער וועלט, וועלען מיר מעהר וועגען דעם דאָ ניט ריידען. מיר וועלען נאָר בעמערקען, אז פיעלע פון זיינע מיינונגען ציינגען בלויז, דאס ער איז געוועזען א קינד פון זיין צייט און האט זיך ניט געקענט בעפרייען פון איהר איינפלוס.

דיא הויפּט־וויכטיגקייט פון זיין פילאָזאָפיע ליעגט אין זיין לאָגיקע, וויא דאס איז שוין בעמערקט געוואָרן. דערמיט האָט ער בעהערשט דיא גאנצע גייסטיגע וועלט אין פערלויף פון 2000 יאָהר. אין אלע זיינע ווערק איז ער פערבליבען א טיעפער און שטרענגער לאָגיקער, ער האָט זיי געשריעבען נאָך א סיסטעם׳און, וויא ווייט עס איז איהם נאָר געוועזען מעגליך, האָט ער זיך געהאַלטען שטרענג אָן זיינע ערשטע לאָגישע אויספיהרונגען, וועלכע וועלען פערבלייבען אן אייביגער מאָנו־מענט פון זיין ריזיגען זשעני און אן אייביגער אינטערעסאנטער און וויכטיגער געגענשטאנד פאר געבילדעטע מענשען. אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע פאַרנעהמט ער דעם גרעסטען פּלאַץ. אפילו דאָרט, וואו ער האָט א טעות געהאט, וויא ספּעציעל אין זיין לעהרע וועגען מאַטעריע און פאָרמע, מוז מען איהם בעוואונדערן פאר דיא ריזיגע דיינקונגס־קראַפט, וועלכע ער ציינגט דערביי ארויס.

יאָ, ניט אומזיסט האָט מען דיזען פּרינץ פון פילאָזאָפען פער־געטערט, ניט אומזיסט האָט ער געהאַט אזא גוואַלדיגען איינפלוס אויף אַלע ציוויליזירטע פעלקער, ניט אומזיסט איז ער געוועזען א קוואַל פון ליכט און אויפקלערונג.